

Filozofická fakulta
Katedra asijských studií
Univerzita Palackého v Olomouci

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Srovnání rituálů v šintoismu a slovanském pohanství
Comparison of rituals in Shintoism and Slavic Paganism

Miroslav Kouřil

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Sylva Martinásková

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a jen s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 8. 5. 2010

Anotace

Práce se zabývá rituálním chováním a mentalitou spojenými se šintoismem a slovanským pohanstvím. Snaží se najít společné prvky mezi těmito dvěma archaickými náboženstvími, která mají zcela odlišný původ, a to za pomoci srovnání několika obřadů týkajících se rituální očisty, smrti, pohřbívání, přechodu do jiného společenského stavu nebo ročních cyklů. Zároveň se částečně zabývá historií obou náboženství a definuje několik stěžejních prvků vlastních všem animistickým náboženstvím. Cílem práce je poukázat na velmi podobný vývoj náboženských představ v nejstarších lidských společenstvích.

Děkuji Mgr. Sylvě Martináskové za vedení mé práce, cenné připomínky a vstřícný přístup. Rovněž děkuji slečně Fudžitě Meiko za pomoc s několika internetovými zdroji.

Obsah

Ediční poznámka	6
Úvod	7
1.1 Historie	9
1.1.1 Historie japonského náboženství	9
1.1.2 Historie slovanského náboženství	12
1.2 Charakteristické prvky archaických náboženství	15
1.3 Rituální očista	18
2.1 Rituální místa	21
2.1.1 Venkovní obětiště	21
2.1.2 Svatyně	23
2.2 Struktura obřadů	26
3.1 Pohřební obřady	28
3.1.1 Pohanské pohřební obřady	28
3.1.2 Šintoistické pohřební rituály	30
3.1.3 Oběti	32
3.1.4 Shrnutí	34
3.2 Přejímové rituály	36
3.2.1 Šintoistické přejímové rituály	36
3.2.2 Pohanské přejímové rituály	38
3.3 Rituály spjaté s ročními obdobími	39
3.3.1 Pohanské rituály spjaté s ročními obdobími	39
3.3.2 Šintoistické rituály spjaté s ročními obdobími	40
Závěr	42
Resumé	44
Prameny a použitá literatura	45
Přílohy	48

Ediční poznámka

V práci jsem používal českou transkripci japonštiny s výjimkou bibliografických odkazů, kde preferuji anglickou transkripci z důvodu snadnějšího dohledání. U většiny japonských výrazů uvádím za českým přepisem v závorce znaky. V případě japonských jmen používám původní pořadí, tj. příjmení a křestní jméno.

Úvod

Náboženství je důležitou částí identity každé kultury, obzvláště pokud bylo součástí už od počátku její existence. A přestože je každý systém víry svým způsobem unikátní, mají z pochopitelného hlediska velké množství podobných prvků - „...za stejného popudu v dobách rozličných, na místech od sebe odlehlých, vznikaly a vznikají v lidské mysli patrně týmž postupem představy, výklady, zjevy příbuzné, ba totožné.“¹

Slovany a Japonce dělí geograficky taková vzdálenost, že se stěží mohli při formování svých původních náboženských představ přímo navzájem jakkoliv ovlivňovat. Cílem mé práce je pokusit se na příkladu rituálů najít podobnosti nebo naopak odlišnosti, které by ukázaly skryté vztahy ve smýšlení dvou naprosto odlišných kultur. Srovnávat archaická nekodifikovaná náboženství je úkol poněkud problematický, protože alespoň ze strany pohanství neexistuje dochovaný jednotný náboženský systém, a tak se naše poznatky notně musejí vztahovat spíše k individuálním objevům a nálezům spojeným s tradicemi lidových sekt. Stejně tak v případě šintoismu jsem byl nucen často vycházet především z rituálů a slavností, které jsou už historicky silně ovlivněny buddhismem, a občas by tak bylo přesnější je označovat za šinto-buddhistické.²

Co je to vlastně rituál a jaká je jeho funkce? Jednu z definic nabízí antropolog Bobby Alexander, který za nejdůležitější složku rituálu považuje aspekt představení:

„Rituál definovaný těmi nejobecnějšími a nejzákladnějšími pojmy je představení či předvedení, naplánované nebo improvizované, kterým se realizuje přechod od každodenního života k alternativnímu kontextu, v jehož rámci je proměněn všední den.“³

Jinými slovy, funkcí rituálu je forma určité veřejné performance, založená ať už více či méně na předem daných pravidlech, snažící se nabídnout člověku způsob náboženského vytržení z běžného života a sloužící k lepšímu uchopení principu pospolitě lidské společnosti. Přestože jsou součástí náboženství, jsou základy všech rituálů zakotveny v lidem dobře

---

¹ Čeněk Zibrť, *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* (Praha: Academia, 1995) 8.

² Herbert Plutschow, *Matsuri: The Festivals of Japan* (Folkestone: Japan Library, 1996) 61.

³ Fiona Bowie, *Antropologie náboženství* (Praha: Portál, 2008) 149.

známém světě, ze kterého přímo vycházejí. Provádění rituálů není individuální, ale ryze skupinový akt, a pozorovatelé jsou jeho nezbytnou součástí. Právě teatrálnost a prostředky, jakými se rituály snažily zapůsobit na účastníky, mě zajímají nejvíc a ve výsledku se právě zde pokusím najít odlišnosti nebo podobnosti mezi japonskou a slovanskou kulturou. Ostatně náboženské tance *bugaku*, na jejichž základu později vzniklo divadlo *nó*, jsou dobrým příkladem toho, že rituály byly jakýmsi archaickými formami veřejného představení.

V první kapitole nastiňuji obecný historický vývoj pohanství a šintoismu s důrazem na jejich zasazení do časových souvislostí. Dále popisuji obecné prvky, které archaické, polyteistické a animistické kultury jako takové sdílejí, a také důraz na očištnou funkci rituálů. Následují kapitoly o formální stránce rituálů – o vzhledu rituálních míst a obětišť, systému svatyní a obecné struktuře obřadů. Ve třetí části práce se věnuji konkrétním rituálům, nejdříve kultu smrti, pohřbům a obětem, poté následují přechodové rituály spojené s narozením a svatbou a nakonec obřady zasvěcené přírodním cyklům. Vzhledem k tomu, že svou práci píši na katedře asijských studií, budu věnovat o něco více prostoru japonským reáliím.

1.1 Historie

1.1.1 Historie japonského náboženství

V případě dějin Japonska nás bude zajímat období od začátku prvních zmínek o osídlování japonských ostrovů až po příchod buddhismu v 6. století, kdy se šintoismus začal s novým náboženstvím mísit a zároveň jím byl částečně zatlačován do pozadí. Japonci patří původem k mongoloidní rase, která má sice původ v oblasti nepříliš vzdálené rodišti kultury indoevropské, přesto je jejich provázanost se slovanskou kulturou historicky pochopitelně nulová. Už od počátku své historie přejímali vlivy ze zemí, ze kterých zároveň probíhala největší imigrace – z Koreje a Číny. Na území těchto národů můžeme hledat původ prehistorického obyvatelstva japonských ostrovů.

V Japonsku proběhly alespoň dvě hlavní paleolitické vlny, první před asi 100 000 lety. Nejstarší objevené nálezy se datují 10 000 let nazpět⁴, první pojmenovaná neolitická kultura Džómon (縄文時代) je stará asi 6000 let. Pojmenovaná je podle provazcovitého vzoru na nalezených keramických nádobách z tohoto období. Ve 3. století př. n. l. ji vystřídala kultura Jajoi (弥生時代), pojmenovaná podle naleziště v Tokiu. Keramika se vyráběla na kruzích a lidé používali bronz a železo.

Zatímco náboženské představy z doby Džómon nejsou nijak zaznamenány a proto nemůžeme s určitostí tvrdit, že se tehdy začaly objevovat počátky šintoismu, v období Jajoi je tomu už jinak. Spojnici mezi prehistorickými nálezy a pozdější náboženskou kulturou tvoří například kamenné kruhy, v jejichž středu je sloup⁵. Právě z toho období pocházejí nálezy, které nám můžou poskytnout určitou představu o nejstarších japonských rituálech. Jedná se o bronzové zvony, zbraně a zrcadla, jejichž účel je nám dnes už bohužel neznámý. V době Jajoi se začalo přecházet od sběru plodů a kořínků k zakládání rýžových polí a soužití ve

---

⁴ Edwin O. Reischauer, Albert M. Craig, *Dějiny Japonska* (Praha: Lidové noviny, 2000) 8.

⁵ H. Byron Earhart, *Náboženství Japonska* (Praha: Prostor, 1999) 40.

vesnických komunitách, proto právě v této době můžeme hledat opravdové začátky archaického šintoistického náboženství.

V čele komunity stál hlavní klan *udži* (氏) a hlava této rodiny měla na starost uctívání božského patrona rodu, tzv. *udžigami* (氏神). Hlavními událostmi tak v této době byly letní rituál modlitby za dobrou úrodu a podzimní rituál sběru.⁶ Ve 3. st. n. l. se v oblasti Kinki začaly budovat mohyly z navršené zeminy, do kterých se pohřbívali zemřelí vládci⁷ (více viz kapitolu 2.1.1.). Zachovalé mohyly nám umožňují vytvořit si představu o tom, jaký majetek rody *udži* v této době vlastnily.

Tak vzniká takzvaná mohylová kultura *kofun* (古墳時代), která postupně v 5. století přešla do historického období státu Jamato (大和), který se nacházel v centrální části ostrova Honšú. Za hlavu státu byl považován císař, který měl být přímým potomkem bohů a mezi náboženstvím a politickou mocí tak neexistovala příliš silná hranice (právě božský původ propůjčoval císaři moc vládnout). Hlava rodu byla jak vládcem, tak i strážcem kultu rodového božstva. „*Legitimita svrchované moci císařského rodu byla podmíněna uznáním nadřazeného postavení jeho božského patrona nad božskými zakladateli a ochránci jiných rodů.*“⁸ Z rodového rámce tak rituály přerostly do podoby národního náboženství.

Už v 6. století, konkrétně asi v roce 538, se do Japonska pomalu začíná dostávat buddhismus. Král korejského státu Päkče daroval státu Jamato sošku buddhy Šákjamuniho a několik textů súter⁹, čímž dopomohl k rozvoji nového náboženství na japonském dvoře. Patronátu nad buddhismem se ujal rod Soga. Přijetí buddhismu mělo v této době především funkci jakési kulturní výměny, kdy se Japonsko s jeho pomocí snadněji adaptovalo na import prvků ze sousedních zemí. Časem ale nutně vyvstal problém, jak nové náboženství spojit s tím starým. Právě díky buddhismu se totiž začaly objevovat tendence šintoismus nějak přesněji definovat, aby se mohl vymezit, a do té doby nepojmenovaná víra získává jméno *šintó* (神道), „cesta bohů“.

---

⁶ "Shintō." Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 31 Mar. 2010 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/540856/Shinto>>.

⁷ Reischuer, *Dějiny Japonska* 9.

⁸ Earhart, *Náboženství Japonska* 43.

⁹ Reischuer, *Dějiny Japonska* 15.

V letech 712 a 720 vznikají na popud císařského dvora dvě kroniky *Kodžiki* (古事記) a *Nihon šoki* (日本書紀), přičemž především první z nich tvoří jakýsi základní spis šintoismu. V knize je popsána mytická historie Japonska, od jeho stvoření až po současnost. Nás bude zajímat především fakt, že v některých událostech z mytologie zmíněné v *Kodžiki* můžeme najít základ šintoistických rituálů, například rituální očista *misogi* (禊) má původ v příběhu, kdy bůh Izanagi uprchne z podsvětí a kvůli znečišťujícím setkání se svou mrtvou družkou se omývá v jezeře.

Šintoismus do sebe implementoval řadu prvků z buddhismu a naopak, pro japonskou historii je ale specifické, že spolu obě dvě náboženství dokázala koexistovat až do současnosti, i když v základu rozhodně nejsou postavena na stejné myšlence. Vznikla koncepce zvaná *hondži suidžaku* (本字垂迹), která obě učení spojovala – šintoistická božstva *kami* označuje za japonskou manifestaci buddhistických světců.¹⁰ Současně se začala buddhistická mytologie prolínat s tou původní a nejstarším božstvům japonského panteonu byla přiřazena jména buddhů a bódhisattvů. Nás ale zajímá především mísení rituálních aktů, které se začalo postupně přetvářet například do populárních festivalů *macuri*, které, jak už jsem zmiňoval v úvodu, obsahují složky obou náboženství.

Zatímco v případě pohanství hrál příchod křesťanství zásadní roli, jeho vliv na podstatu šintoismu byl minimální a často nebývá japonskými teology ani brán v potaz¹¹. Do Japonska se první misionáři v čele s Františkem Xaverským vypravili až v roce 1589, navíc bylo na začátku 17. století tokugawským šógunátem křesťanství na dlouhou dobu zakázáno a povoleno až po restauraci Meidži.¹² Nemělo tak v Japonsku historicky čas ani prostor nabýt na síle, nehledě na nacionalistické tendence na počátku 20. století, kdy stát kladl důraz výhradně na šintoismus.

Šintó se oproti pohanství dochovalo dodnes, i když nyní už nefunguje jako státní náboženství. Po druhé světové válce bylo Japonsko donuceno státní šintoismus zakázat a nesměl být nadále pod vlivem státu. Jeho vyznávání bylo dobrovolné, stala se z něj čistě

---

¹⁰ Earhart, *Náboženství Japonska* 58.

¹¹ "Introduction: The History of Shinto" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=695>>.

¹² Reischuer, *Dějiny Japonska* 90.

soukromá záležitost. Teorie *hondži suidžaku* přestala být oficiálně uznávána, *kami* se oddělila od buddhů a bódhisattvů.

1.1.2 Historie slovanského náboženství

Původ slovanských kmenů je ještě o něco nejasnější, než původ Japonců. Původní indoevropské kmeny se začaly diferencovat a osidlovat Evropu ve 3. nebo 2. tisíciletí př. n. l. Existuje několik teorií, kde a v jakém časovém období můžeme hledat základy slovanské pravlasti. Teorie jsou pojmenovány podle řek, u jejichž povodí původní Slované mohli sídlit – viselsko-dněperská, odersko-dněperská, dněperská, naddunajská a odersko-viselská.¹³ Jak vidíme, většinou je toto území situováno především do východnější části Evropy (viz přílohu č. 2), s výjimkou teorie poslední. Nejstarší záznamy zmiňující kmeny označované jako Slované pocházejí až z poloviny 6. století, kdy začali napadat oblasti za Dunajem a odvádět tamější obyvatele do otroctví.¹⁴

Slované byli označováni jako velmi početná etnická skupina a během 4., 5. a 6. století dokázali obsadit území na východ od Dunaje, Baltský poloostrov, oblast Donu a Dněpru, Balkánský poloostrov, severní Tyrolsko a dostali se až k Jaderskému moři.¹⁵ Na obsazených územích se usazovali, aby tu začali pěstovat obilí a chovat dobytek. Expanzivní politika byla do jisté míry závislá na úrodnosti polí; poté, co byla půda využita, byla potřeba přemístit se na úrodná území o trochu dále. Naproti tomu pro Japonsko je typické pěstování rýže, které se provádí na menší ploše a není pro půdu natolik vyčerpávající. Díky častému přemísťování se začíná profilovat několik odlišných slovanských větví. Nás bude zajímat především (ale ne výlučně) ta západní, která se vztahuje k území dnešní České republiky. Za západní Slovany jsou označovány ty kmeny, které vyráběly keramiku tzv. pražského typu, pojmenované podle

---

¹³ Bohuslav Chropovský, *Slované: historický, politický a kulturní vývoj a význam* (Praha: Tisková agentura Orbis, 1989) 15.

¹⁴ Magdalena Beranová, *Slované* (Praha: Libri, 2000) 10.

¹⁵ Chropovský, *Slované: historický, politický a kulturní vývoj a význam* 21.

nalezišť v Praze. Ta byla nalezena v Čechách, na Moravě, na Slovensku, v Polabí a v Polsku.¹⁶

První západoslovanský historický stát je Velká Morava, založená moravskými Slovany. Konkrétní datum vzniku moravských říší není známo, odhaduje se ale na konec 8. století, kdy se objevují zmínky o knížectvích Stará Morava a Nitransko. Vládce Moravy Mojmir I. porazil nitranského knížete Pribinu a roku 833 připojil jeho území ke svému.¹⁷ V této době byla nejmocnějším útvarem ve střední Evropě francká říše, jejíž panovník Ludvík Němec sice Mojmirovy nároky uznával, proti jeho nástupci Rastislavovi ale vedl četné válečné výpravy. Ten se dokázal úspěšně ubránit a spojence hledal v Bulharsku a byzantské říši, kterou požádal na začátku 60. let o vyslání křesťanské misie na Moravu, aby tu šířila rozmáhající se náboženství. Velkomoravská říše stojí na vrcholu během panování knížete Svatopluka, za vlády jeho syna Mojmira II. se ale postupně rozpadá a dominantní místo získává říše česká, která se začínala budovat od 9. století a v jejímž čele stál historický kníže Bořivoj. Nás ale bude zajímat především náboženský vývoj.

Konstantin a Metoděj v roce 863 přinesli mezi západní Slovany ale spíše než víru rozvoj kultury. I když oficiálně Rastislav prohlásil, že se jeho země zřiká pohanství, první kostely byly založeny až později a křesťanství mezi vyšší i nižší vrstvy obyvatelstva pronikalo velmi pozvolna.¹⁸ Přijetí nového náboženství bylo, podobně jako v případě Japonska a buddhismu, motivováno především politicky a mělo omezit vliv biskupů z východofrancké říše a zajistit Velké Moravě prestiž u byzantské říše. Na některých místech se staré náboženství uctívalo neoficiálně až do 12. století, během kterého byly postupně násilně vyvráceny chrámy polabských a pobaltských Slovanů, což znamenalo definitivní konec slovanského pohanství.¹⁹

Autorem jedné z nejstarších zaznamenaných zmínek o pohanském náboženství je byzantský historik Prokopius, který se v polovině 6. století zúčastnil vojenských výprav na slovanská území, ve svém díle *Historiai* popisuje, že Slované uznávají jediného boha, tvůrce

---

¹⁶ Beranová, *Slované* 17.

¹⁷ Chropovský, *Slované: historický, politický a kulturní vývoj a význam* 75.

¹⁸ Beranová, *Slované* 241.

¹⁹ Martin Profant, Naďa Profantová, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* (Praha: Libri, 2004) 38.

blesku, a obětují mu zvířata obratem za úspěch ve válce. Dále ctí řeky, nymfy a další démony. Těm všem obětují a při obětech konají věštby.²⁰ Zmiňovaný bůh by mohl být Perun, často označovaný jako pán blesků, který patří mezi jedno z božstev uctívaných všemi větvemi Slovanů a stojící na vrcholku slovanského panteonu. Písemných záznamů o pohanství je ale bohužel málo a většinou jsou jejich autory křesťanští šířitelé víry, proto jsou značně zkreslené a neobjektivní.

I přes přijetí křesťanství převažoval ve slovanských zemích i nadále pohanský způsob myšlení. I když byli oficiálně staří bohové zavržováni jako démoni, rituály k jejich uctívání se formálně zachovaly, byl jim jen dodán nový, křesťanský obsah a cíl. Jednotliví bohové při nich byli nahrazováni světci s podobnou mocí a funkcí (např. Peruna vystřídal Sv. Eliáš).²¹ Asi nejznámějším, dodnes živým příkladem mísení pohanství s křesťanstvím je dnešní podoba českých Velikonoc. Staré modly a sochy byly ale postupně zničeny, stejně jako rituální místa, a proto je na rozdíl od šintoismu popis pohanských rituálů z velké části založen na jen částečně doložených faktech.

---

²⁰ Beranová, *Slované* 224.

²¹ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 70.

1.2 Charakteristické prvky archaických náboženství

Klasifikace archaických rituálů se liší podle toho, jakým způsobem na ně budeme nahlížet. Proto vznikly dvě základní školy, které jsou částečně v opozici, přesto se ale navzájem úplně nevyklučují; animistická/personalistická, podle které je součástí rituálu zosobněná antropomorfická nebo amorfní (božská) síla a dynamistická/impersonalistická, které věří v existenci neosobní síly many.²²

Při analýze šintoismu a pohanství je patrná silná převaha animistické složky, víra v existenci duše nejen u lidských bytostí, ale i zvířat, rostlin a neživých předmětů. Podle S. Freuda jsou tyto duše obdobou lidských, které mají údajně schopnost nezávisle cestovat z těla od těla, jsou původními nositeli duševních činností.²³ Vzájemné spirituální propojení existence všech živých bytostí tedy nefunguje tak striktně hierarchicky, jako je tomu například u monoteistických náboženství. Bohové nejsou transcendentální a existují ve stejném světě jako lidé.

Na druhou stranu je v obou náboženstvích přítomno hierarchické uspořádání světa se třemi dimenzemi. Nejvýše postavené je nebe (*takamano-hara*, 高天原), kde sídlí nejmocnější bohové, například Amaterasu nebo Perun, pod ním se nachází země lidí (*nakacukuni*, 中つ国) a pod zemí je říše mrtvých (*jominokuni*, 黄泉の国).²⁴ Tato struktura je velmi podobná symbolu mytického Světového stromu, který se váže k počátkům řady indoevropských náboženství²⁵, tedy i slovanského pohanství, a objevuje se o něm zmínka např. v Bhagavadgítě. Koruna stromu tvoří nebe, kmen svět lidí a v kořenech se nachází podsvětí.

---

²²Arnold van Gennep, *Přechodové rituály* (Praha: Lidové noviny, 1997) 21.

²³Sigmund Freud, *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika* (Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997) 75.

²⁴"Shintō." Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 31 Mar. 2010 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/540856/Shinto>>.

²⁵"World tree." Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 31 Mar. 2010 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/648638/world-tree>>.

Ve stěžejních idejích animismu můžeme najít jakýsi prazáklad myšlenky reinkarnace, kdy se smrtí těla duch i nadále přetrvává a jenom se přemístí jinam.²⁶ Animismus je zároveň i součástí rodiny polyteistických náboženství, od uctívání menších lokálních přírodních úkazů v bezprostředním okolí se lidé přesunovali k uctívání univerzálnějších božstev, známějších většímu okruhu lidí než jen jednomu lokálnímu kultu. V japonském prostředí můžeme zřetelně vidět posun od uzavřeného vesnického kultu v čele s hlavou dominujícího až po rozsáhlé kodifikované náboženství sjednocující celé japonské ostrovy vedené císařem.

Antropoložka Catherine Bellová rozdělila rituály do šesti kategorií, které se často překrývají:

1. Přechodové rituály při obřadech spjatých s „klíčovým okamžikem života“.
2. Kalendářní a vzpomínkové obřady.
3. Obřady výměny a společenství.
4. Obřady působení trýzně.
5. Postní obřady, půst a slavnosti.
6. Politické rituály.²⁷

Jak můžeme vidět, většina rituálů se váže především k životní změně a přechodu do nového stavu. Důležitými tématy jsou život a smrt, stejně tak plynutí času. Podle Freuda je smyslem rituálu především nahrazování potlačovaných agresivních a sexuálních pudů vlastních všem lidem, které se projektují do pojetí rituálního znečištění a snahy této nečistoty se zbavit.²⁸ Jinými slovy, primární instinkty, které člověk musí ve společnosti potlačovat, mají možnost se prostřednictvím rituálu ventilovat.

Francouzský folklorista a antropolog Arnold van Gennep rozdělil animistické rituály do šesti základních skupin na principu duální opozice: sympatetické – kontaktní, pozitivní –

---

²⁶ Freud, *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika* 76.

²⁷ Tamtéž 152.

²⁸ Tamtéž 84.

negativní a přímé – nepřímé.²⁹ Zatímco sympatetické rituály se zakládají na vzájemné harmonické koexistenci dvou odlišných subjektů a jsou typické právě po animismus, v kontaktních probíhá přenos vlastností jednoho subjektu do druhého. Pozitivní rituály jsou projevem vůle přenesené ve skutek, negativní naopak určitou činnost zakazují, vzniká tak tzv. tabu. Přímé a nepřímé rituály pak závisí na tom, jestli kýžený efekt provedeného uctívání přijde okamžitě, nebo se má dostavit až po určité době.³⁰ Obdobu všech těchto skupin v šintoismu i pohanství můžeme najít. Harmonická koexistence se projevuje například v pojetí obětí, kdy se božstvo při obřadu stravuje současně s lidmi. Kontaktním prvkem rituálů je samotná žádost s cílem získat od boha pomoc.

---

²⁹ Van Gennep, *Přechodové rituály* 16.

³⁰ Tamtéž 17.

1.3 Rituální očista

Vzhledem k posvátnosti průběhu rituálu bylo třeba zamezit tomu, aby jeho průběh překazily jakékoliv nečisté prvky, považované společností za tabu. Rituální očista proto probíhala ještě před rituálem samotným a jejím cílem nebylo pouze smýt fyzickou nečistotu, jako je špína apod., ale i (a to především) nečistotu vnitřní. Za nečisté byly navíc považovány všechny tělesné tekutiny, především menstruační krev a sperma. Člověk, vstupující do obřadního prostoru se tam musel předem očistit, i když paradoxně mohl později během rituálu krev prolít při obětování. Tímto způsobem ale přenášel znečištění lidské na obětované zvíře a čistota konajícího kněze zůstala zachována.

Původní koncepci nečistoty můžeme pojmut z několika hledisek, hlavní jsou dvě. Jak už jsem zmiňoval v předchozí kapitole, Sigmund Freud viděl rituály zbavující se nečistoty jako ventilaci primárních lidských pudů; hřích pocházel přímo z nitra každého člověka a očista společně s rituálem poskytovaly jistou formu vykoupení. Podle druhé teorie jsou věci označovány jako nečisté v závislosti na jejich vztahu ke kulturní klasifikaci. Buď tvoří jakési extrémní situace za hranicemi všednosti (například smrt), nebo se jedná o anomálie vylučující se s koncepcí běžného života.³¹

Starí Japonci rozlišovali dva druhy znečištění – *cumi* (罪) bylo přímo závislé na lidském chování jedince, *kegare* (汚れ) se naopak vztahovalo na události, které člověk sám nemohl ovlivnit (styk s mrtvým, přírodní katastrofa) a její následky se mohly přenést i na další členy komunity. Existovaly zákony, které přímo určovaly, jak který čin klasifikovat, případně jak dlouho se může setrvávat v přítomnosti zemřelého nebo jak potrestat viníka, který spáchal *cumi*.³²

Cílem šintoistického rituálu *harai* (禊祓, též *harae*) je jak vymítání nečistých a zlých sil, tak i náprava porušení tabuizovaných prvků. Očištěna může být nejen lidská bytost, ale i poskvrněné místo nebo předmět. *Harae* se zpravidla provádí mimo oblast svatyně před

³¹ "Purification Rite." Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 31 Mar. 2010 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/483975/purification-rite>>.

³² "Kegare" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1212>>.

příchodem do ní. Kněz v průběhu rituálu recituje speciální purifikační *norito* a mává dřevěnou hůlkou *gohei* (御幣), na které jsou připevněny kusy bílého papíru a kterou drží v obou rukou.³³ U vstupní brány do svatyně *torii* (鳥居) bývá instalován slaměný kruh *činowa* (茅の輪, viz přílohu č. 3), po jehož průchodu jsou z hříšníků sňaty některé *cumi*.³⁴ V minulosti *harai* pravidelně probíhala na začátku každého většího rituálu a císař dvakrát ročně (na konci šestého a dvanáctého měsíce) prováděl tzv. *óharai* (大祓い) jako přípravu na obřad Velkého obětování jídel.³⁵

Na osobnější úrovni funguje rituální očista vlastního těla zvaná *misogi*, která má své počátky v legendě z kroniky *Kodžiki*. Bůh Izanagi se po návratu z podsvětí očišťoval v jezeře, aby ze sebe smysl špínu z kontaktu s mrtvými, a dal tak vzniknout třem velmi důležitým bohům japonského panteonu – Amaterasu, Susanoovi a Cukujomimu. *Misogi* většinou předchází *harai* a věřící si při něm důkladně opláchnou tělo, aby se zbavil neštěstí, hříchů a rituálního znečištění *kegare*. Oba rituály bývají občas směřovány, protože následují hned po sobě, a tak se pro ně vžilo označení *misogiharae* (禊祓え).³⁶ Z *misogi* se postupem času stala komplexní kodifikovaná doktrína a v 19. století vznikly sekty jako *Misogikjó* (禊教) a *Kurozumikjó* (黒住教), které kladou na tuto praktiku obzvláštní důraz.³⁷ Věřící musí (podobně jako horší asketové) například před samotným *misogi* trávit delší dobu beze spánku, trénovat zadržování dechu a očistu samotnou provádět pod vodopádem, podobně jako bůh Izanagi.

I pro Slované byla očista důležitá a před každým důležitým rituálem se účastníci museli očistit. Nejznámější pohanský rituál vztahující se k očištění a koupeli jsou

---

³³ Vlasta Winkelhöferová, Miriam Löwensteinová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* (Praha: Nakladatelství Libri, 2006) 65.

³⁴ "Chinowa" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 7 April 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=301>>.

³⁵ Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 67.

³⁶ "Misogi" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1483>>.

³⁷ Janine Anderson Sawada, "Mind and Morality in Nineteenth-Century Japanese Religions " *Philosophy East & West* Jan 1998. University of Hawaii Press, 31 Mar. 2010 <<http://ccbs.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-PHIL/ew88808.htm>>.

východoslovanské *kupale* (též *kupalo*, *kupailo*, viz přílohu č. 4), které probíhaly na konci léta, těsně před začátkem sklizně a vztahují se zejména k Ukrajině a východnímu Slovensku. Pojmenovány jsou podle božstva lásky, úrody a plodnosti. Dívky včasné ráno vstaly a šly společně do lesa natrhat květiny. Poté ze svého středu vyvolily tu nejatraktivnější, která všem ostatním přiřadila věnce uvité z nasbíraných květin. Někdy se také zhotovovala slaměná modla v podobě ženy, které se stavěla pod kmen poražené břízy a přinášely se jí obětiny.³⁸ Všichni mladí lidé se pak navečer sešli za vesnicí poblíž řeky nebo rybníka, kde se nejprve rituálně umyli ve vodě. Dále zapálili několik hranic, kolem kterých tančili a zpívali písně.³⁹ Věřilo se, že i oheň má očišťující funkci. Tato slavnost měla silně sexuální podtext a celá noc se nesla ve znamení volné lásky. *Kupale* v podstatě představovaly jakousi velkou svatební slavnost a později se proměnily ve slavnosti bohyně Jarilo. (viz kapitolu 3.3).

---

³⁸ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 116.

³⁹ Mykola Mushynka, "Kupalo festival" *Encyclopedia of Ukraine*. Canadian Institute of Ukrainian Studies 4. April 2010 <<http://www.encyclopediaofukraine.com/pages/K/U/Kupalofestival.htm>>.

2.1 Rituální místa

Rituály můžeme velmi jednoduše rozdělit na dvě skupiny podle toho, kde jsou prováděny – buď uvnitř svatyně, nebo vně. U obou náboženství se v nejstarších dobách prováděly na otevřeném prostranství a až později se začaly stavět náboženské svatyně zasvěcené bohům. V obou případech se ale jednalo o speciálně určená místa, na kterých se opakovaně obětovalo bohům.

V současnosti se v Japonsku šintoistické rituály váží právě takřka výhradně k jednotlivým svatyním, stavění těchto budov tak určitě pomáhalo k institucionalizaci náboženství. Vzhledem k současné neexistenci svatyní pohanských se rekonstrukce starých rituálů (různými neo-paganskými skupinami) provádějí naopak venku.

2.1.1 Venkovní obětiště

Slovanská obětiště měla většinou kruhovou dispozici a byla situována na vyvýšených místech, případně na mysech obklopených jezery nebo řekami. Poblíž se většinou nacházely významné přírodní útvary, například hory, prameny nebo studánky. Uprostřed rituálního prostoru stál dřevěný idol nebo idoly symbolizující uctívaného boha. Kruh byl dokola ohraničen, typicky pomocí dřevěných kůlů, kamenů nebo příkopu, aby symbolicky odděloval běžný svět od speciálního chráněného prostoru určeného náboženským záležitostem. Rovněž se v něm nacházel dlouhodobě hořící oheň s očištnou funkcí, případně tzv. obětní jámy (viz přílohu č. 7). Obětiště, stejně jako hřbitovy, byla vždy budována v dostatečně vzdálenosti od vesnic, typickými příklady výše popsaných u nás jsou například naleziště v Břeclavi, Chotěbuzi nebo Mikulčicích. Budování speciálních rituálních míst určených pro určitou oblast se začíná objevovat od počátku 9. století.⁴⁰

---

⁴⁰ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 148.

V Japonsku bylo rituální místo většinou spojeno s jedním nebo více kameny. Ty ho buď ohraničovaly dokola, nebo byly přímo v jeho středu.⁴¹ Drobné oběti bohům se nosily nejčastěji o půlnoci. Vzhledem k silnějšímu japonskému vnímání všech přírodních útvarů jako potenciálního domova božstev *kami* tak mohl být kámen samotným předmětem uctívání, aniž by bylo potřeba idolů nebo fetišů. Toto uctívání kamenů je v japonštině zvané *iwakura* (岩座) a někteří lidé dokonce věřili, že kameny se mohou samovolně pohybovat, růst a měnit tvary nebo barvu. Řada dnešních svatyní vznikla právě na místě, kde dříve stál *išigami* (石神, bůh přebývající v kameni). Do nich nosí jako oběť malé kamínky ženy, které chtějí otěhotnět, případně si jako amulet kameny ve svatyni berou.⁴²

I Japonci většinu rituálních míst situovali na vyvýšená místa, převážně k horám. Hory samotné mohly být i předmětem uctívání (nejznámějším příkladem budiž hora Fudži), v takovém případě se ale obětiště umísťovala kvůli snadnější dostupnosti při jejich úpatí. Můžeme také najít rituální místa poblíž vodních ploch, například Kocuro poblíž řeky Šimanto na Šikoku. V případě Japonska se mohly objevovat rovněž u moře, kde se většinou budovaly na ostrovech (ostrov Kódžin v prefektuře Kagawa). V období Kofun se začínají objevovat právě rituální akty, které se neváží jen k pohřbům, naopak jsou funkčně striktně odděleny. Svatyně v té době až na výjimky jako například Nagasetakama v prefektuře Tottori podle současných nálezů nebyly ještě příliš rozšířené.⁴³

Netypická nebyla ani obětiště situovaná kolem starých, mohutných, případně netradičně rostoucích stromů. Mezi pohany byly populární zejména duby (zasvěcené Perunovi, kterému k nim nosili obětiny v podobě chleba a kohoutů)⁴⁴, buky⁴⁵ a lípy.⁴⁶ V Japonsku jsou

---

⁴¹ "Kodai saishi" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=734>>.

⁴² Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 84.

⁴³ "Kodai saishi" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=734>>.

⁴⁴ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 68.

⁴⁵ Tamtéž 52.

⁴⁶ Zíbrt, *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* 36.

za posvátné považovány stromy *sakaki* (榊, *Cleyera japonica*)⁴⁷, borovice a cedry⁴⁸. Podobně jako Japonci označují posvátné stromy (a jiné posvátné objekty) provazy z rýžové slámy *šimenawa* (七五三縄)⁴⁹, které jsou ozdobeny pruhy bílého papíru nebo slaměnými stébly, Slované na ně věšeli různé ochranné amulety. V obou kulturách bylo přísně zakázáno podobné stromy kácet.

2.1.2 Svatyně

I když se obecně věřilo, že nejstarší japonské svatyně *džindža* (神社) se váží už k období Jajoi, historik Okada Seiši tvrdil, že to byl opět vliv buddhismu, kdo donutil příznivce šintoismu je začít budovat. Posvátná místa označená provazy *šimenawa* byla sice za svatyně označována, jednalo se pořád ale jen o místa ohraničená v přírodě. V období Heian pak tímto termínem byly označovány zastřešené stoly určené k obětem, stále se ale nejednalo o budovy jako takové. Svatyně, které bývají považovány za velmi staré, například Hino u vodopádu Nači nebo Izumo z období Kamakura byly ve skutečnosti vybudovány až mnohem později.⁵⁰

Nejstarší a zároveň i nejznámější je komplex svatyní v Ise, který architektonicky vychází z období Jajoi a vznikl někdy v 7. století. Jinak ale nejstarší svatyně byly většinou ovlivněny vzhledem buddhistických čínských chrámů. Stavěly se na místech původně označených *šimenawou* a spadaly pod státní systém *ricurjó* (律令), tudíž jejich funkcí byla především snadnější státní správa.

Dnešní svatyně se skládají z hlavní budovy *šaden* (社殿), síně tance *kaguraden* (神楽殿), administrativních místností *šamušo* (社務所) a vnějšího dvora *keidai* (境内). Božstvo

---

⁴⁷ "Kodai saishi" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=734>>.

⁴⁸ Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 41.

⁴⁹ Tamtéž 144.

⁵⁰ Plutschow, *Matsuri: The Festivals of Japan* 24.

svatyně sídlí v nepřístupné uzavřené oblasti, kde se nachází posvátný předmět *shintai* (神体), reprezentující jeho tělo. U vstupu do svatyně se nachází červená brána *torii* s dvěma převislými kůly, která připomíná bidlo, na kterém dříve sedávali kohouti obětovaní při obřadu.⁵¹ Rovněž je vstup ozdoben kamennými sochami korejských lvů *komainu* (狛犬) a votivními lucernami *tóró* (灯籠).

Slované také dlouhou dobu nestavěli náboženské budovy a nalezené svatyně se většinou datují na začátek 9. století. Pohanské svatyně byly architektonicky rovněž velmi jednoduché, budovaly se ze dřeva, slámy, rákosí a listí. Uvnitř se nacházel oltář a soška reprezentující božstvo, většinou se jednalo o lokálního boha nižšího řádu.⁵² V pozdějších dobách se kolem svatyní začalo stavět palisádové opevnění, většinou trojúhelníkového tvaru. Antropomorfní reprezentace bohů v podobě soch měly nadpřirozené množství tělesných částí, zejména rukou a hlav (například sochy bohů Svantovíta a Trihlava).⁵³

Ústřední svatyně boha Svantovíta v Arkoně, která vznikla na přelomu 8. a 9. století, se rozkládala na severu ostrova Rujana v Německu, kde později vznikl celý chrámový komplex. Arkona přesahovala rámec lokální kmenové svatyně a dostávala poplatky a dary od cizích návštěvníků.⁵⁴ Ti si sem přicházeli vyslechnout věštby, čímž připomíná jakousi slovanskou obdobu svatyně v Ise. V okolí chrámu bylo objeveno velké množství kostí obětovaných zvířat, především prasat, ovcí, koz a dokonce několika lidí. Chrám byl rovněž dřevěný, zdobený rytinami a uvnitř stála modla Svantovíta, kterou ve 12. století nechal po obsazení spálit dánský král Valdemar.⁵⁵

Ve výsledku je tak osud posvátných budov v šintoismu i pohanství velmi podobný a od uctívání a provádění rituálů v přírodě a na otevřených prostranstvích se posouvá k budování svatyní relativně pomalu. V obou případech za tím stojí patrně snaha náboženství

---

⁵¹ "Introduction: Jinja" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 4. April 2010
<<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=238>>.

⁵² Zíbrt, *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* 32.

⁵³ "Slavic Religion." Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 2 May 2010
<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/548484/Slavic-religion/548484main/Article#toc=9110626>>.

⁵⁴ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 43.

⁵⁵ Tamtéž 45.

více institucionalizovat a učinit ho oficiálnějším. Svatyně se budovaly ze dřeva a v šintoismu se dodnes v návaznosti na tuto tradici ze dřeva stále stavějí. Svatyně v Ise se dokonce každých dvacet let bourá a staví nanovo, aby byla zachována její rituální čistota. K této příležitosti se váže letní festival *Okihiki* (起き引き), během kterého lidé z Ise a okolí jednou za 20 let táhnou městem klády směrem ke svatyni (viz přílohu č. 5).

2.2 Struktura obřadů

Ještě než se v dalších kapitolách začnu věnovat konkrétním obřadům, rád bych popsal, jak byly obecně strukturovány. Při definování toho, co vše si můžeme představit pod pojmem rituál, nastává problém, protože neexistuje pouze jediný druh činnosti, který by se za něj dal označit. Tento termín je tak poměrně široký, a proto můžeme obecněji tvrdit, že se jedná o předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu a odkazující na víru v neempirické bytosti.⁵⁶ Důležitá je role symbolu, jelikož rituály samotné jsou symbolickou činností. V jejich průběhu totiž probíhala řada více či méně kodifikovaných aktů a právě jejich přesným naplněním se mohl obřad považovat za úspěšně provedený.

Japonský antropolog Origuchi Šinobu rozdělil průběh japonských obřadů na tři základní části – první je vyvolání bohů pomocí modliteb *norito* (祝詞) nebo oznámení záměrů boha prostřednictvím kněze, poté následuje vytvoření pouta *naorai* (直会) mezi uctívajícími a uctívaným skrze náboženské písně nebo tance (tzv. *bugaku*, 舞楽) a nakonec upevnění tohoto pouta společnou hostinou, při které je božstvu nabídnuto jídlo. Jinak řečeno, bůh je lidmi přivolán za účelem splnění jejich tužeb, poté je odměněn hostinou a nakonec vyprovázen zpět do svého světa. Konkrétněji jsou tyto fáze nazývány *kamioroši* (神下ろし), *kamiasobi* (神遊ひ) a *kamiokuri* (神送り).⁵⁷

Bohové nesestupovali na zem přímo, ale vstupovali a materializovali se do různých rituálně očištěných objektů, například kamení nebo stromů, jak už jsem zmínil výše v kapitole 1.3. Modlitební texty *norito* byly recitovány kněžími a dochovaly se ve sbírce *Engišiki* (延喜式, 927). Modlitby, které se v knize objevují, se vztahují nejen k výročním slavnostem, ale i k obřadům pro jednotlivá božstva nebo jako díkuvzdání za úrodu.⁵⁸

Pokud se na obsah modliteb podíváme blíže, na příkladu rituálu ohně můžeme vidět naplnění všech hlavních fází. Nejprve je při zahájení osloveno božstvo a poté kněz recituje

---

⁵⁶ Bowie, *Antropologie náboženství* 149.

⁵⁷ Plutschow, *Matsuri: The Festivals of Japan* 41.

⁵⁸ Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 111.

legendu, která se k němu vztahuje, v tomto případě je to zrození násilného ohnivého boha Homasubi bohyní Izanami. Následně kněz žádá o milosrdenost a odměnou nabízí alkohol a rýži.⁵⁹ Namísto recitování legendy se v císařském paláci, kde rituál ohně probíhal dvakrát do roka, ve všech čtyřech rozích čtyřmi různými způsoby zapaloval oheň. Pro zajímavost bych ještě dodal, že na Nový rok v některých svatyních kněží zažíhali tzv. čistý oheň pomocí dřeva z cypřiše, který si lidé mohli odnést do vlastních ohnišť na ochranu domu před požárem.⁶⁰

Průběh pohanských rituálů je velice podobný, jako je tomu v případě šintoistických, a v podstatě můžu zopakovat, že se skládal ze stejných tří částí. Podobně jako v případě rodů *udži*, zmiňovaných v kapitole 1.1.1, původně obřady prováděl muž stojící v čele kmene. Od 9. století, kdy se začaly budovat větší svatyně, vznikala potřeba neustálé správy obětí a přípravy věšteg, takže se objevují kněží, zvaní též žreci. Pouze oni měli vyhrazeno právo vstupovat do svatyně.⁶¹ Tančení bylo rovněž jakýmsi velkolepým zakončením rituálu, na rozdíl od japonské kultury se ale z historie nedochovala žádná kodifikovaná forma, jako je tomu v případě tanců *bugaku*.

---

⁵⁹ "The Yengishiki" Sacred Texts. 2010. The Internet Sacred Text Archive. 31 Mar. 2010 <<http://www.sacred-texts.com/shi/yengi.htm>>.

⁶⁰ Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 48.

⁶¹ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 250.

3.1 Pohřební obřady

Pohřební obřady patřily k jednomu z nejdůležitějších ve většině archaických náboženství. Neurčitý osud mrtvého těla/duše podněcoval pozůstalé k provádění rituálů, které by nebožtíkovi zajistily pohodlnou posmrtnou existenci. Nejdůležitější roli proto často nehrály rituály odlučovací, při kterých se mrtvý loučil se světem živých, ale spíše ty pomezí a přijímací, ve kterých se nebožtíkovi pomáhalo s přijetím do světa zemřelých.⁶² Způsob, jakým se v obou kulturách nakládalo s mrtvými těly, a péče, která se pohřbům věnuje, jasně poukazuje na silnou víru v posmrtný život. Zemřelý, kterému se nedostalo řádného pohřbu, byl společností obávaný, protože se jeho neklidná duše mohla vrátit zpět mezi živé a snažit se jim pomstít. Tito mrtví byli považováni za nečisté a v obou kulturách se občas pořádaly obřady, které se snažily je udobřit.

I přes všechny důraz, který se na řádné rozloučení se zemřelým kladl a klade, si ale nelze nevšimnout toho, že je ve většině kultur smrt považována za tabu a jak se pozůstalí snaží být s mrtvými v co nejmenším kontaktu. Hroby a hřbitovy se nenacházejí uprostřed obytných zón, ale vždy až za vesnicemi nebo na jejich okrajích. Analýza pohřebních rituálů je pak v obou náboženstvích problematická vzhledem k nedostatku záznamů jejich průběhu. Archeologické objevy hrobů a věcí v nich nalezených nám poskytují jen velice málo indicií k dohledání celého kompletního průběhu rituálů. I proto se tak může stát, že historikové sice zjistili, co se přesněji během pohřbu dělo, už nikdy ale možná nedohledáme důvody a účely, které naše předky k těmto aktům vedly.

3.1.1 Pohanské pohřební obřady

Ihned po okamžiku skonu se u Slovanů se zemřelým na smrtelné posteli přišli rozloučit pozůstalí příbuzní a přátelé, v případě vesnice celá komunita. V jeho místnosti bylo otevřeno okno, aby duše mohla snadno odejít, a mrtvému byly zatlačeny oči, aby nevypadal

---

⁶² Van Gennep, *Přechodové rituály* 136.

jako živý. Někdy se mu na ně pokládaly mince, což je obdoba rituálu z antického Řecka, kde měly v podsvětí sloužit pro převozníka Chárona. Zesnulý byl položený na podestýlku ze slámy a věci, se kterými přišel do kontaktu, byly co nejdříve spáleny, protože byly poskvrněné smrtí.⁶³ Pomezí období se vyznačuje materiálním setrváním těla zemřelého ve smuteční místnosti, kde se držela přes večer stráž.⁶⁴ Jednoduchý pohřeb většinou probíhal po jednom dni, u velmi prostých lidí dokonce už v den smrti. Do hrobu se zpočátku nedávalo nic nebo téměř nic, pohřbívání společně s majetkem začalo být hojně rozšířené až s příchodem křesťanství.⁶⁵

Do 7. století se v pohanské kultuře mrtví spalovali. Popel se umisťoval do mělkých jamek vyhloubených v zemi a byl buď nasypán do popelnice, nebo zabalený do látky. Stejně jako se do hrobu nedávaly žádné předměty, i na hranici se společně se zesnulým nic nespalovalo.⁶⁶ Výjimkou bývaly vdovy po zemřelých mužích, které často uhořely společně se svým chotěm (viz kapitolu 2.1.4).

Od 7. století se začínalo pohřbívát do mohyl v podobě vysokých násypů z hlíny, které se občas z boku zpevňovaly dřevěnou nebo kamennou konstrukcí. Nádoba s popelem se umisťovala v různých úrovních – buď pod zem, nebo na její úroveň a někdy i přímo do násypu. V následujících stoletích se postupně začínalo upouštět od pohřbu žehem a do mohyl byla pohřbívána celá těla v poloze nznak. Začaly se provozovat i tzv. birituální pohřby, při kterých byla část těla zesnulého spálena a část zachována nedotčená, aby potom byly pohřbeny společně.⁶⁷ Existují také záznamy o tzv. duálních pohřbech, kdy se tělo po několika letech (třech, pěti nebo sedmi) vykopalo, kosti se omyly, byly zabaleny do látky a znovu pohřbeny.

Čtyřicet dní od pohřbu a poté v určité dny v roce (třikrát až čtyřikrát do roka – v den pohřbu, na jaře a v zimě) se konaly vzpomínkové obřady *zadušnice*, které měly podobný průběh jako pohřební hostina. Pozůstalí se vydali k hrobu předka, kde na něj vzpomínali, při

---

⁶³ Michal Lutovský, *Hroby předků: sonda do života a smrti dávných Slovanů* (Praha: Academia, 1996) 83.

⁶⁴ Van Gennepe, *Přechodové rituály* 138.s

⁶⁵ Beranová, *Slované* 239.

⁶⁶ Tamtéž 256.

⁶⁷ Tamtéž 259.

tom pili a hodovali. Na Rusi se na počest mrtvého musela vypít celá číše vína. Od 10. století byly *zadušnice* vystřídány podobnými křesťanskými „Dušičkami“.⁶⁸

Ze zachovalého popisu arabského velvyslance Ahmeda Ibn Fadlána si můžeme udělat velmi dobrou představu, jak probíhaly slovanské pohřební obřady výše postavených členů společnosti. Během svých cest v letech 921-922 byl totiž přítomen u pohřbu ruského velmože.⁶⁹ Nebožtík se na 10 dní uložil do hrobu společně s jídlem a vínem, zatímco pro něj připravili posmrtné šaty. Ty se zaplatily z jeho jmění, zbytek peněz se pak rozdělil mezi poddané a zaplatilo se z něj i víno na hostinu. Poté se z otroků vybral někdo (většinou žena), kdo byl pohřben společně se svým pánem. Na celý průběh rituálu dohlížela stařena, označovaná jako „posel smrti“.⁷⁰

Mrtvý velmož byl obléknut a položen na loďku, kolem které byly na souši vztyčeny čtyři dřevěné sloupy stylizované do lidských postav. Ve člunu byl rovněž umístěn i jeho trůn, na který byl zesnulý posazen. Dále k němu přinesli voňavky, víno, ovoce, chléb a cibuli. Rovněž byl usmrcen pes, dva osli, dvě krávy, kohout a slepice, jejich maso bylo takéž vhozeno do loďky. Vybraná otrokyně byla donucena rituálně podříznout slepici, poté byla přivedena na loď a omámena vínem a opakovanou souloží, poté byla uškrcena provazem. Osoba nejbližší mrtvému loučí zapálila dřevo nakupené pod loďkou, následovali ji další lidé, kteří přihazovali hořící kusy dřeva. Nakonec byl člun vypuštěn na vodu.⁷¹

3.1.2 Šintoistické pohřební rituály

Japonci původně pohřbívali těla do země bez spálení, žárové pohřby se začaly provozovat až s příchodem buddhismu. Zemřelí se někdy pohřbívali nadvakrát – po několika dnech se kosti z hrobu vykopaly a z nepříliš jasného důvodu se znovu uložily pod zem. Tyto

---

⁶⁸ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 45.

⁶⁹ Lutovský, *Hroby předků* 76.

⁷⁰ Tamtéž 77.

⁷¹ Tamtéž 79.

duální pohřby můžeme přirovnat k birituálním pohřbům u Slovanů. V nejstarších dobách se z neznámého důvodu barvily kosti některých zemřelých načerveno, což má nejspíše spojitost s rituálním významem této barvy (např. brány *torii*, které se nacházejí před vstupem do každé šintoistické svatyně, jsou také červené).

V období mohylové kultury se v Japonsku vládci pohřbívali do mohyl zbudovaných z navržené zeminy. Ty mohly mít až několik pater a byly ohraničené dřevěnými kůly, na mnoha mohylách pak také byly nalezeny soustředné kruhy z keramických válců a jednoduché neglazurované keramické sošky lidí, zvířat a předmětů zvané *haniwa* (埴輪).⁷² Můžeme si domyslet, že se na mohyly umísťovaly jako jakési symboly toho, co zesnulý v životě vlastnil, a sošky mu jeho majetek symbolicky nahrazovaly po smrti.

Šintoistický pohřební obřad *šinsó* (神葬) se dnes provádí podle komplexního protokolu, který se skládá z 24 dílčích složek. Představuje typickou ukázkou mísení šintoismu a buddhismu, protože jednotlivé kroky mají původ v obou náboženstvích (kompletní seznam všech kroků viz přílohu 1). První akt, *macugo no mizu* (末期の水), spočívá v namočení štětce do vody a jemném potření rtů zesnulého. Nabídnutá voda ho má zkusit přivést zpět k životu. Poté je domácí oltář *kamidana* (神棚) přikryt bílým papírem, aby byla domácnost chráněna před znečištěním smrtí. Buddhistickým protipólem tohoto kroku je následující umístění drobných obětí v podobě ovoce na buddhistický oltář.⁷³

Podle šintoismu duše zemřelého nemíří k oknu, ale k výklenku, který je součástí každé tradiční japonské domácnosti. Proto se do něj věší obrazy bohů nebo buddhů. *Sakasagoto* (逆さ事) spočívá v převrácení tradičně prováděných činností, aby se jasně odlišily akty pohřební od těch každodenních – mrtvý je opláchnutý v horké vodě a přenosná stěna u lůžka se převrátí.⁷⁴ Mezi čtyři nejdůležitější z následujících kroků patří *kičú-fuda* (忌中札), *kóden* (香典), *kocuage* (骨揚げ) a *bunkocu* (分骨).⁷⁵ *Kičú-fuda* se týká členů rodiny nebožtíka, kteří

---

⁷² Reischuer, *Dějiny Japonska* 9.

⁷³ "Description on traditional practice concerning funerals" Japanese Funeral. 2010. SEKISE Inc.. 31 Mar. 2010 <<http://www.osoushiki-plaza.com/eng/eng3.html>>.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ "Shinto Funerals" World Religions. World Class, 1 Apr. 2010 <http://www.worldclass.net/TeachingGlobally/WorldReligions/shinto_funerals.htm>.

musí jeden den intenzivně truchlit. Domácnost s tělem navštíví šintoistický kněz, který se nad tělem pomodlí a pronese několik náboženských veršů, čímž oficiálně období truchlení zahájí. *Kóden* je finanční dar ze strany přátel rodině pozůstalého, který je rovněž proveden ve stejný den.

Jak už jsem zmínil výše, původně se v Japonsku pohřbívala těla do země, vlivem buddhismu se ale přešlo ke kremacím.⁷⁶ Aktivita zvaná *kocuage* probíhá po spálení mrtvého. Rodinní příslušníci pomocí hůlek vytáhnou z popele kosti, které se nestihly celé spálit, a uloží je společně s popelem do urny, která se nějakou dobu nechá ve svatyni, kde u ní šintoistický kněz provede potřebné obřady. Poté je urna zakopána na hřbitově. Část popele (*bunkocu*) si rodina odnese s sebou, aby ji mohla umístit do vlastní urny na oltář *kamidana* k provádění vlastních obřadů k uctění zesnulého. Dnes se tyto obřady sloučily společně s buddhistickými, a proto je namísto šintoistických kněží provádí buddhističtí mniši, jejich základ je ale stále částečně šintoistický.

3.1.3 Oběti

Z popisu velvyslance Ibn Fadlána (v kapitole 3.1.1) je patrné hned několik důležitých prvků pohřbu. V první řadě je to přítomnost lidské oběti. Ve většině případů se jednalo o ženy, které měly svého chotě nebo panovníka doprovázet při cestě na onen svět. I když svou smrt nabízely dobrovolně, jednalo se spíše o společenskou konvenci, která po nich byla vyžadována ostatními. Vdovy navíc často bez manžela neměly příliš velkou šanci samy se uživit, a tak pro ně smrt společně po boku chotě mohla být jediným řešením podobné situace. I když by se z Ahmeda Ibn Fadlána zobrazení mohlo zdát, že Slované někoho zabíjeli při většině pohřbů, lidská oběť se objevovala především při smrti vysoce postaveného člena komunity. Rituálně se popravovali váleční zajatci, především křesťané, jako symbolická forma pokory pohanským bohům.⁷⁷

---

⁷⁶ Earhart – *Náboženství Japonska*, str. 89

⁷⁷ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 145.

Obě náboženství jsou obětováním typická, je totiž důležitou součástí rituálů v naprosté většině kultur. Lidé se symbolicky vzdávali pro ně užitečných předmětů výměnou za přízeň bohů, kteří jim jako vděk za oběť měli přinést větší blahobyť. Oběti se obecně dají rozdělit na krvavé a nekrvavé, rovnou je ale třeba dodat, že v historii šintoismu nejsou lidské oběti historicky spolehlivě doloženy. Antropolog W. G. Aston nicméně ve článku věnovaném šintoistickým obětem tvrdí, že v nestarších dobách se lidé obětovali bohům řek a existuje prý doložený případ lidské oběti při šintoistickém rituálu z roku 1699, sám ale tuto událost částečně zpochybňuje.⁷⁸ Každopádně se pod vlivem buddhismu od krvavých obětí postupně začalo upouštět.

Japonci rozlišovali mezi tím, jestli je oběť syrová (*seisen*, 生鮮) nebo se jedná o uvařené jídlo (*džukusen*, 熟専), případně jestli pochází ze zvířat (*ikenie*, 生け贄).⁷⁹ Obětované předměty, které nepatřily mezi jídlo, se souhrnně nazývaly *heihaku* (幣帛) a většinou se jednalo o kus látky nebo oblečení. Zajímavý je důraz na zapojování jiných smyslů než těch chuťových. V šintoismu se oběti dělí na ty, které má božstvo přímo sníst (*kjóó šinsen*, 供応神饌), a ty, na které se má pouze dívat (*kjókan šinsen*, 共感神饌).⁸⁰ Pro podrobnější zobrazení obětovaných předmětů viz přílohu č. 6. Slované zase věřili, že bohové preferují jídlo se silnou vůní, především mají rádi pach krve.⁸¹

Zatímco Japonci se živým obětem většinou vyhýbali (s výjimkou menších zvířat jako ryby nebo ptáci) a nejčastěji bohům věnovali plody moře, bílou rýži nebo lahev rýžového vína⁸², ve slovanských rituálech hrály právě zvířecí oběti největší úlohu. Pohané sice samozřejmě prováděli i nekrvavé oběti v podobě chleba, sýru, medu, koláčů, mléka, alkoholu a zejména klasů z první úrody, hlavní význam ale kladli obětem živým. Při pohřbech byla

---

⁷⁸ W. G. Aston, "Sacrifice in Shinto" *Man* 12. (1912): 8. *JSTOR*. 7 April 2010 <<http://www.jstor.org/stable/2787806>>.

⁷⁹ Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 113.

⁸⁰ Tamtéž 113.

⁸¹ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 144.

⁸² Winkelhoeferová, *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje* 113.

zabíjena drůbež, býci, ovce, koně a prasata.⁸³ Větší zvířata se zakopávala na místa, kde měla v budoucnu vzniknout nová hradiště.⁸⁴

Historik René Girard považuje násilí za neodlučitelnou součást rituálů. Podle něj je oběť symbolem společnosti, která se snaží přenést nahromaděné násilí na indiferentní obětinu, která je „obětovatelná“, protože násilí by se jinak mohlo ventilovat na vlastních členech, které chce tímto chránit.⁸⁵ Společenství tak chrání své vlastní členy před násilím tím, že namísto sebe obětuje něco jiného a tím ve svém středu udržuje soulad. Nakonec bych ještě rád zmínil teorii antropologa Maurice Blocha, který rozvedl myšlenky Arnolda van Gennepa. Podle něj je při obětování od vnějších entit, zejména zvířat, získána vyšší, transcendentální vitalita. Lidé se touto transcendentální mocí dají v průběhu rituálu pohltit a sami se v tomto procesu částečně mění.⁸⁶

3.1.4 Shrnutí

Jak je patrné z výše zmiňovaného, v rituálech starých Japonců nebyla potřeba ani zdaleka natolik vysoká oběť, jako v případě Slovanů. Nemám na mysli ani tak zabíjení lidí, protože smrt vdov a otrokyň spíše než s násilnickými touhami souvisejí s postavením žen v tehdejší společnosti a o opravdové ventilaci tak můžeme hovořit hlavně v případě zabíjení válečných zajatců, ale především daleko častější obětování zvířat, nejspíše souvisící s celkovým japonským pojetím přírody jako něčeho, do čeho by člověk měl co nejméně zasahovat. Drastičnost pohanských rituálů nebyla samoúčelná, sloužily k udržení skupinové soudržnosti a loajality, stejně tak dávaly počáteční zkušenosti novicům.⁸⁷

---

⁸³ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 144.

⁸⁴ Tamtéž 145.

⁸⁵ Van Gennep, *Přechodové rituály* 173.

⁸⁶ Bowie, *Antropologie náboženství* 174-175.

⁸⁷ Tamtéž 177.

Na druhou stranu je třeba uznat, že v japonské kultuře není smrt jiného člověka během průběhu pohřbu úplně neznámá. Jednalo se ale o oběť dobrovolnou, kdy především poddaní po smrti svého panovníka následovali na onen svět. Tyto rituální sebevraždy můžeme přirovnat k obětování manželek zesnulých mužů, které bylo rovněž určené především společenskými konvencemi. Japonské sebevraždy během pohřbů se ale vztahují spíše k období po přijetí buddhismu a víře v reinkarnaci.

Zajímavý je především historicky vývoj spalování, který je v obou kulturách přesně protichůdný – zatímco Slované své zemřelé do 7. století spalovali a až potom od těchto praktik, především pod vlivem křesťanských kněží, začali upouštět, Japonci naopak mrtvá těla nejdříve pohřbívali a spalovat je začali až pod vlivem buddhismu. V obou kulturách se tak pohřební zvyky změnilы vlivem zvenčí.

3.2 Přejchodové rituály

Autorem termínu přechodové rituály je již zmiňovaný francouzský antropolog Arnold van Gennep, který takto označuje všechny rituální činnosti vztahující se ke klíčovým okamžikům života, kdy člověk přechází do nějakého nového stavu, do jiné společenské kategorie a přijímá tak novou identitu. Jedná se například o narození, dosažení dospělosti, svatbu anebo smrt. Při každé z těchto aktivit měníme náš minulý sociální status a získáváme ve společnosti nové, odlišné postavení. Předchozí stav při rituálu zaniká. Van Gennepův systém tak bývá označován za trojfázový:

oddělení/odloučení → přechod/pomezí → opětovné začlenění⁸⁸

Tyto fáze můžeme snadno demonstrovat na příkladu manželství, který je stejný u obou kultur. Při opuštění domova a svatebním obřadu dochází k oddělení, následuje pomezí období v podobě „lábánek“ a nakonec při opětovném začlenění založí novomanželé domov nový.⁸⁹ Smyslem přechodových rituálů je tak zajistit bezpečný přechod do nové role a její pohodlné přijetí. „*Je-li cíl týž, prostředky k jeho dosažení musí nezbytně být přinejmenším podobné, když už ne shodné v podrobnostech, neboť ostatně i jedinec se změnil, protože už urazil několik etap a překonal několik hranic.*“⁹⁰

3.2.1 Šintoistické přechodové rituály

Za přechodové rituály se dají považovat i oslavy a obřady při příležitosti důležitých dnů v roce, například zimního slunovratu nebo jarní rovnodennosti, těm se ale budu podrobněji věnovat v kapitole 3.3, jelikož se spíše než ke změnám v životě lidí vážou k zemědělským cyklům. Japonský termín pro přechodové rituály zní *cúka girei* (通過儀礼) a

---

⁸⁸ Bowie, *Antropologie náboženství* 158.

⁸⁹ Tamtéž 159.

⁹⁰ Van Gennep, *Přejchodové rituály* 13.

vztahuje se nejenom k situacím jako je narození nebo smrt, ale v širším slova smyslu k jakémukoliv přechodu do nové společnosti, například při přestěhování do jiné lokality nebo stavbě nového obydlí.⁹¹ Ve slovanské kultuře je se stavbou nového domu ještě spojena již zmíněná stavební oběť.

Rituály při příležitosti narození dítěte začínají už před jeho početím. V pátém měsíci těhotenství se v rámci svátku *obi iwai* (帯祝い) těhotné matce uváže pod břicho pás *obi*, aby se zajistilo pohodlné a bezproblémové početí. Sedmé noci *ošičija* (お七夜) po narození dítěte se sejde rodina a příbuzenstvo k hostině, kde se jako symbol síly podává rýže s červenými boby. Obvykle se při této příležitosti oznámí, jaké jméno rodiče dítěti hodlají dát. Měsíc po narození pak rodiče vezmou dítě poprvé do svatyně (*omijamairi*, お宮参り), kde mu kněz daruje ochranný talisman *omamori* (お守り) se jménem božstva dohlížejícího na oblast bydliště dítěte.⁹² Za období dospělosti se považuje 20. rok. 15. ledna všichni mladí lidé, kteří tento věk dovršili, navštěvují místní šintoistickou svatyni a děkují bohům. Této události se říká *seidžin šiki* (成人式).

Tradiční šintoistický svatební obřad se dochoval dodnes a je stále poměrně populární, i když ho v současnosti někdy nahrazují obřady západní. Neprobíhá u domu ženicha, ale ve svatyni. Nevěsta je oblečena do bílého svatebního kimona *šiomuku* (白無垢), ženich na sobě má černé kimono *moncuki* (紋付き). Obřadu se účastní jen užší rodinný kruh a nejbližší přátelé. Novomanželé společně vypijí číšku sake a vymění si svatební prsteny.⁹³ Poté se rovněž koná svatební hostina s rodinou a přáteli.

---

⁹¹ "Saishi yōgo" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 4 April 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=739>>.

⁹² "Tradiční japonské svátky a jiné slavností události" *Informační bulletin*. 1995 Japonské velvyslanectví v ČR. 4 April 2010 <<http://www.cz.emb-japan.go.jp/bulletin/pdf/bulletin2005.pdf>>.

⁹³ Mishima Shizuko, "Introduction to Japanese Wedding" About.com. 7. April 2010 <<http://gojapan.about.com/cs/traditionculture/a/japanesewedding.htm>>.

3.2.2 Pohanské přechodové rituály

V evropské společnosti představuje i poporodní odstřížení pupeční šňůry jakousi formu rituálu, kdy je dítě poprvé částečně odděleno od matky. Poté je pojmenováno, čímž je oficiálně přijato do komunity.⁹⁴ Slované nekladli narození až takový důraz jako Japonci a za nejdůležitější dětský rituál se tak dají označit postřiziny, které byly později přejaty v křesťanství a částečně splynuly se křtem. Chlapec při postřizínách symbolicky přecházel z matčiny péče do otcovy a stával se z něj muž. Obřad spočíval v přistřížení vlasů dítěte, kde měl sídlit život, a požehnání od výše postaveného člena komunity. Díky tomuto rituálu mělo dítě začít rychleji růst. Podle záznamů se na Rusi ještě poprvé posazovalo na koně.⁹⁵

Podobně důležitým přechodovým rituálem je svatba, při které děti přestávají být dětmi a stávají se ženou a mužem. Žádný kompletnější popis svatby u Slovanů se bohužel nedochoval, a proto se zmíním jen o několika důležitých zaznamenaných prvcích obřadu. Ještě před svatbou samotnou zaplatí ženich otci nevěsty svatební dar (materiální funkce svatby je ve většině kultur silně přítomná). Poté je nevěsta ustrojena do svatebních šatů, jejichž součástí je rouška zvaná *námětká*, a odvedena k domovu ženicha, kde ji její otec předá.

Nejdůležitější součástí rituálu byly tzv. *obručiny* – vložení ruky nevěsty do ruky ženicha. Dále si pár vyměnil symbolické dary; nevěsta dostala jablko jako symbol plodnosti. Svatebčané házeli rovněž na znamení budoucí plodnosti na novomanžele obilí, hrách a další plody. Nevěsta poté vstoupila do domu (ale musela se vyhnout prahu, aby neurazila ochranné božstvo) a u domácího krbu bylo obětováno drobnější zvíře, nejčastěji kohout. Žena si konečně sundala závoj a roušku a nastala svatební hostina. Nakonec byli novomanželé slavnostně doprovázeni na svatební lože.⁹⁶

---

⁹⁴ Profant, *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů* 186.

⁹⁵ Tamtéž 175.

⁹⁶ Tamtéž 214-215.

3.3 Rituály spjaté s ročními obdobími

Vzhledem k primární úloze zemědělství v životě našich předků a jejich silné závislosti na přírodních událostech, které ovlivňovaly bohatost a kvalitu jejich úrody, není nijak překvapivé, že ve všech archaických náboženstvích najdeme rituály spojené s prosbami o lepší úrodu, případně zahajujícími období setby nebo sklizně. Jak už jsem zmínil v předchozí kapitole, jsou i tyto rituály považovány za přechodové. Většinou byly přímo spojeny s velkými oslavami a festivaly.

3.3.1 Pohanské rituály spjaté s ročními obdobími

Začátek roku se v obou kulturách (stejně jako u většiny indoevropských národů) řídil podle lunárního kalendáře. Slované poslední den starého roku a první den roku nového pojmenovali *Velja Noc* a *Velik Dan* (velká noc, velký den). Pod vlivem křesťanství se tyto názvy později začaly spojovat s Velikonocemi. Při rituálních oslavách spojených s Novým rokem se kněží oblékli do kostýmů z ovčí vlny, nasadili si masku a procházeli po obci, protože se věřilo, že v tento den se mrtví předkové toulají po světě živých, aby mohli navštívit své příbuzné.⁹⁷

Na jaře se odehrával velký festival zasvěcený bohyni úrody a plodnosti Jarilo. Jak už jsem uvedl výše v kapitole 1.3, tento rituál byl odvozen od očišťujících koupelí *kupalo* a z něj samotného později po pokřesťanštění vznikly Velikonoce. Průvod mladých chlapců a dívek putoval od jednoho domu k druhému, zpíval písně a účastníci v ruce drželi rozkvetlé květiny či větvičky, kterými žehnali ostatním. Tento den je rovněž spojován s malováním vajec *pisanki*, které se později začalo také spojovat s Velikonocemi.⁹⁸ V tomto období také probíhal festival plodnosti zvaný *Semik* (Sedm), který byl spojený nejen s jarní úrodou, ale i kultem mrtvých. Držely se během něj obřadní ceremoniály za osoby, které neměly řádný pohřeb a

---

⁹⁷ "Slavic Pagan Calendar and Festivals" Pagan Weblog Hungary. 2. May 2010 <<http://pwh.freeblog.hu/categories/articles/>>.

⁹⁸ "Slavic Mythology" ocili.com. 2. May 2010 <<http://ocili.com/forum/index.php?topic=6590.5;wap2>>.

vyháněly se zlé víly (Rusalky). Lidé si domy zdobili větvíčkami z břízy, která symbolizovala plodnost.⁹⁹ Stejně tak na jaře, konkrétně 21. března, probíhala slavnost zvaná *Mašlenica*, kdy se údajně navracela na zem bohyně Lada a přivedla s sebou jaro. Probíhaly tak hostiny, oslavy nebo tance a pekly se velké koláče připomínající slunce. Po vsi se na vozíku vezla socha *Mašlenice* v životní velikosti, která se nakonec spálila.¹⁰⁰

3.3.2 Šintoistické rituály spjaté s ročními obdobími

V Japonsku se s přijetím nového kalendáře přesunuly oslavy Nového roku na 1.1. Dodnes je oblíbená novoroční návštěva nejbližší svatyně, tzv. *hacumóde* (初詣で), svatyně a císařský dvůr pak provádějí ještě oficiální obřady *šihóhai* (四奉拝), uctívání čtyř světových stran, a *saitansai* (歳旦祭), kdy se kněží pomodlí za následující rok a nabízejí přichozím sake a rýžové koláčky *moči* (餅).¹⁰¹ Oslavy nového roku trvají tři dny, tzv. *sanganiči* (三かき日), po které se vítají božstva nového roku, tzv. *tošigami* (年神).

V Japonsku byly termínem *secubun* (節分) souhrnně označovány poslední dny starého ročního období před začátkem nového. Nyní se vztahuje pouze k poslednímu dni zimy (zimnímu slunovratu) a podle lunárního kalendáře připadal na 4. nebo 5. února. V tento den se provádí exorcistický rituál zvaný *cuina* (追儺), během nějž účastníci pomocí luků a palic z broskvoňového dřeva zahánějí postavy v maskách démonů. Tím odhánějí všechny špatnosti starého roku a nechávají tak prostor začátku nové sezóny. Zároveň se od období Muromači začalo provozovat *mame-maki* (豆蒔き), rozhazování fazolí po zemi na zahánění zlých duchů. V současnosti se *secubun* slaví ve svatyních různě – některé spojují *cuinu* a *mame-maki*

---

⁹⁹ "Slavic Religion." Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 2 May 2010 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/548484/Slavic-religion/548484main/Article#toc=toc9110626>>.

¹⁰⁰ "Festivals" Slavic Paganism. 2 May 2010 <<http://www.freewebs.com/bookofveles/index.htm>>.

¹⁰¹ "Shōgatsu" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 4. May 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1048>>.

dohromady, jiné se věnují jen jedné z těchto aktivit.¹⁰² *Mame-maki* každoročně probíhalo i v domácnostech.

Typický japonský rituál při příležitosti setby úrody si můžeme ukázat na příkladu tzv. *Sendai džindža otaue* (dnes *Sacumasendai*, 薩摩川内神社お田植え) z prefektury Kagošima. Rýžové pole je označeno bambusovými kolíky a posvátnými provazy *šimenawa* a okolo něj stojí několik mužů s bambusovými tyčemi, kterými odhánějí zlé duchy. Nejprve kněz požehná rýžovým sazenicím a poté jsou místními lidmi zasazeny na polích patřících svatyni. Poté je na oslavu zatančeno několik tradičních tanců *jakko odori* (奴踊り).¹⁰³

Hlavní svatyně v Ise také pořádala obřady zvané *Ise naikú otaue* (伊勢内宮お田植え, viz přílohu č. 7) při zahájení sázení rýže. Kněz nejprve vhodil několik požehnaných hrstek rýže do misek zemědělců, kteří se potom v procesí vypravili na pole. Čtyřem kusům sazenic bylo rovněž požehnáno a byly zasazeny jako první, poté se mladí lidé z blízké vesnice Kubuse pustili do sázení. Jako doprovod jim k tomu hráli hudbu chlapani z vesnice. Celý festival končil dvěma náboženskými tanci ve svatyni.¹⁰⁴

---

¹⁰² "Kodai saishi" Encyclopedia of Shinto. 2010. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010 <<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1055>>.

¹⁰³ Plutschow, *Matsuri: The Festivals of Japan* 271.

¹⁰⁴ Tamtéž 270.

Závěr

Myslím, že se mi alespoň částečně podařilo dokázat tezi, kterou jsem si vytyčil v úvodu své práce. Totiž, že nejstarší náboženské představy archaických společností se vyvíjely velmi podobně, aniž by na sebe mohly mít přímo nějaký vliv, jako tomu bylo v případě starých Slovanů a Japonců. Ve větší či menší míře mají sice prapůvod v nejstarších indo-evropských náboženstvích (důkazem budiž struktura tří dimenzí světa, přítomná v obou kulturách, zmíněná v kapitole 1.2), jejich postupný vývoj je ale dán především vlivem a přínosem členů konkrétní komunity. Vnímání světa kolem sebe a vytvoření panteonu božstev se přímo projevovalo právě v přístupu k rituálům.

Pokud se nejprve budu soustředit na stejné nebo velmi podobné prvky, pak se určitě jedná například o lokality provádění rituálů. Obě kultury nejprve božstva uctívaly venku přímo na místech, která jim byla zasvěcena nebo kde měla sídlit, a až po delší době se začaly stavět jednoduché svatyně, ve své architektuře částečně podobné (jednoduché dřevěné budovy). Stejně tak se podobá vývoj komunit a jejich přístupu k rituálům. Nejprve se o ně staraly hlavy významných rodů z vesnice, později je začali nahrazovat organizovaní kněží. Hierarchická struktura rituálních praktik v Japonsku byla o něco rozvětvenější hlavně díky přítomnosti císaře, jehož funkce bylo vždy zároveň náboženská a politická (na rozdíl od slovanských knížat).

Rovněž přístup k pohřebním rituálům byl podobný, hroby a hřbitovy se vždy nacházely až mimo obytné oblasti a celkově byl přístup k mrtvým tělům částečně tabuizován. I proto byli možná zesnulí pohřbíváni do jednoho dne po skonání, a poté následovaly trzny a vzpomínkové rituály, u kterých už nemuselo být tělo předka přítomno. Zajímavý protichůdný vývoj spalování nebo pohřbívání celých těl už jsem zmínil ve shrnutí v kapitole 3.1.4.

Asi nejpatrnější rozdíly jsou tak především v daleko větší živelnosti slovanských rituálů. Jedná se částečně o stránku sexuální, festivaly jako *kupale* se v některých zdrojích popisují až jako orgie, zejména je ale odlišným prvkem obětování. V šintoistických praktikách se sice obětování větších zvířat ze začátku také objevovalo, postupně ale bylo nahrazováno spíše symbolickými předměty. Slované často obětovali jak zvířata, tak i lidské bytosti. Můžeme si jen domýšlet, jestli je důvodem poloha obou zemí, protože expanzivní politika slovanských národů automaticky souvisela s nutností vést války a získávat při nich

válečné zajatce, kteří nejčastěji představovali rituální lidskou oběť. Japonsko se naproti tomu díky své izolaci do válečných konfliktů s vnějším nepřítelem dostávalo jen velmi zřídka.

Ve výsledku si ale troufám tvrdit, že na příkladu šintoismu a pohanství se dá dokázat stejný původ a podobný vývoj archaických náboženství, i když byla postupně ovlivňována odlišnými okolnostmi. Vzhledem k potlačení slovanského pohanství dnes už stěží můžeme odhadnout, jakým směrem by se ubíralo v současnosti, stále živý šintoismus nám ale dokazuje, že i nejstarší náboženské představy můžou přežít i ve 21. století.

Resumé

The aim of this study is to compare ritual behavior and practices connected to Japanese Shinto religion and Slavic paganism. I tried to find differences and similarities between these two cultures based on comparison of their ritual practices. Even when they do not share similar historical background and did not influence each other, both of these religions belong to group of archaic animistic cults. I wanted to prove this by describing and contrasting a few rituals and rites connected to ritual cleanliness, death, burials, change of social status or year cycles. This work also deals with history of both religions, basic features of archaic religions and forms of rituals as they were specified by prominent anthropologists.

Prameny a použitá literatura

Beranová, Magdalena. *Slované*. Praha: Libri, 2000

Bowie, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008

Earhart, H. Byron. *Náboženství Japonska*. Praha: Prostor, 1999

Freud, Sigmund. *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997

van Gennep, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997

Chropovský, Bohuslav. *Slované: historický, politický a kulturní vývoj a význam*. Praha: Tisková agentura Orbis, 1989

Krupa, Viktor (přel.), *Kodžiki: japonské mýty*. Praha: Tatran, 1979

Lutovský, Michal, *Hroby předků: sonda do života a smrti dávných slovanů*. Praha: Academia, 1996

Plutshow, Herbert, *Matsuri : the festivals of Japan*. Folkestone: Japan Library, 1996

Profant, Martin & Profantová, Nad'a. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Praha: Libri, 2004

Reischauer, Edwin O. & Craig, Albert M. *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006

Winkelhöferová, Vlasta & Löwensteinová, Miriam. *Encyklopedie mytologie Japonska a Koreje*. Praha: Libri, 2006

Zíbrt, Čeněk. *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha: Academia, 1995

Internetové zdroje

Aston, W. G. "Sacrifice in Shinto" *Man* 12. (1912): 8. *JSTOR*. 7 April 2010
<<http://www.jstor.org/stable/2787806>>.

"Description on traditional practice concerning funerals" Japanese Funeral. 2010. SEKISE
Inc.. 31 Mar. 2010 <<http://www.osoushiki-plaza.com/eng/eng3.html>>.

Encyclopædia Britannica Online. 31 Mar. 2010 <<http://www.britannica.com>>.

Encyclopedia of Shinto. Kokugakuin University. 31 Mar. 2010
<<http://eos.kokugakuin.ac.jp/>>

"Festivals" Slavic Paganism. 2 May 2010
<<http://www.freewebs.com/bookofveles/index.htm>>.

Mishima, Shizuko. "Introduction to Japanese Wedding" About.com. 7. April 2010
<<http://gojapan.about.com/cs/traditionculture/a/japanesewedding.htm>>.

Mushynka, Mykola. "Kupalo festival" *Encyclopedia of Ukraine*. Canadian Institute of
Ukrainian Studies 4. April 2010
<<http://www.encyclopediaofukraine.com/pages/K/U/Kupalofestival.htm>>.

Sawada, Janine Anderson. "Mind and Morality in Nineteenth-Century Japanese Religions " *Philosophy East & West* Jan 1998. University of Hawaii Press, 31 Mar. 2010
<<http://ccbs.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-PHIL/ew88808.htm>>.

"Shinto Funerals" World Religions. World Class, 1 Apr. 2010
<http://www.worldclass.net/TeachingGlobally/WorldReligions/shinto_funerals.htm>.

"Slavic Mythology" ocili.com. 2. May 2010 <
<http://ocili.com/forum/index.php?topic=6590.5;wap2>>.

"Slavic Pagan Calendar and Festivals" Pagan Weblog Hungary. 2. May 2010
<<http://pwh.freeblog.hu/categories/articles/>>.

"The Yengishiki" Sacred Texts. 2010. The Internet Sacred Text Archive. 31 Mar. 2010
<<http://www.sacred-texts.com/shi/yengi.htm>>.

"Tradiční japonské svátky a jiné slavností události" *Informační bulletin*. 1995 Japonské velvyslanectví v ČR. 4 April 2010 <<http://www.cz.emb-japan.go.jp/bulletin/pdf/bulletin2005.pdf>>.

Přílohy

Příloha č. 1 – Seznam kroků průběhu tradičního japonského pohřbu

1. *Macugo no mizu* (末期の水) smočení rtů vodou
2. *Kamidana fudži* (神棚不時) zahalení domácího oltáře
3. *Makura kazari* (枕飾り) přidání dekorací ke smrtelnému lůžku
4. *Kakedžiku* (掛け軸) vyvěšení náboženského svitku
5. *Kitamakura* (北枕) otočení hlavy zemřelého k severu
6. *Sakasagoto* (逆さ事) převrácení každodenních činností
7. *Šinišozoku* (死に所属) obléknutí mrtvého
8. *Kičú-fuda* (忌中札) období truchlení
9. *Mofuku* (喪服) smuteční oblečení
10. *Džuzu* (数珠) růženec
11. *Ihai* (位牌) pohřební destička
12. *Šókó* (焼香) zapálení vonných tyčinek
13. *Kóden* (香典) finanční dar pozůstalým
14. *Omote-gaki* (表書き) předání obálky s penězi pro kněze
15. *Cuja* (通夜) stráž nad zesnulým
16. *Kokorozuke* (心助) drobné fin. dary lidem pomáhajícím s pohřbem
17. *Kocuage* (骨揚げ) vyzvednutí kostí zemřelého
18. *Kijomešio* (清め塩) očišťující sůl
19. *Kóden-gaeši* (香典返し) peníze vděkem za finanční dar po pohřbu
20. *Kiake* (忌明け) konec období truchlení
21. *Kaimjó* (戒名) posmrtné buddhistické jméno
22. *Otoki* (お斎) jídlo servírované při vzpomínkových rit.

23. *Močū hagaki* (喪中葉書) smuteční dopis
24. *Bunkocu* (分骨) pohřbení částí popele na odliš. místech

(zdroj: <http://www.osoushiki-plaza.com/eng/eng3.html>)

Příloha č. 2 – Historická distribuce slovanských kmenů a jazyků v 6. a 7. století

(zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Slavic_peoples)

Příloha č. 3 – očišťující slaměný kruh *činowa*

(zdroj: <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=301>)

Příloha č. 4 – Obřad Kupala

(zdroj: http://www.stephan-boehme.com/birkenleder/wp-content/uploads/2009/08/kupala_02.jpg)

Příloha č. 5 – Festival *okihiki* v Ise

(zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Okihikizomeshiki%28Geku%29_02.JPG)

Příloha č. 6 – pořadí předmětů obětovaných při šintoistických rituálech

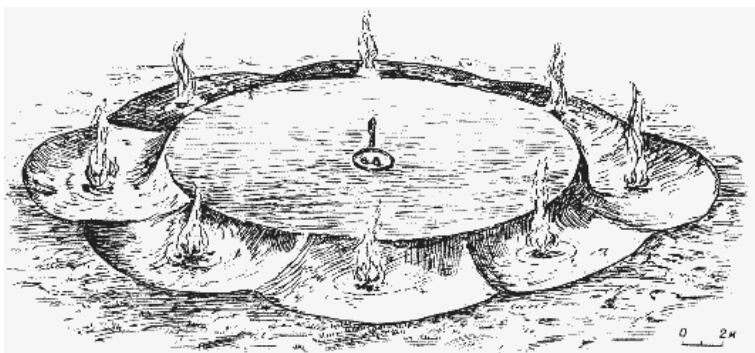
(zdroj: http://hakonejinja.no-blog.jp/syamunissikara/2008/08/post_f1bd.html)

Příloha č. 7 – *Ise naikú otaue*

(zdroj: <http://hamasanguu.up.seesaa.net/image/izo4.jpg>)

Příloha č. 8 – Pohanská svatyně Peryň u Novogradu

(zdroj: http://nd01.blog.cz/925/702/eb74c03e92_22211868_o2.gif)